III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

III. ULUSLARARASI

TÜRK DÜNYASI

KÜLTÜR KONGRESİ

"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

19-23 EKİM 2015

Çeşme, İZMİR-TÜRKİYE

BİLDİRİLER KİTABI

3.cilt

III. ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI
KÜLTÜR KONGRESİ
"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

19-23 EKİM 2015

Çeşme, İZMİR-TÜRKİYE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Arş. Gör. Umut ÜREN Arş. Gör. Ali BALCI Arş. Gör. Şima DOĞAN Arş. Gör. Gökçe EMEÇ

İngilizce Editörler

Arş. Gör. Mustafa DUMAN Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

İZMİR-2016

3.cilt

EGE ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

İŞ BİRLİĞİ İLE

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR KONGRESİ

"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

19-23 EKİM 2015
Çeşme, İZMİR-TÜRKİYE

DÜZENLEME KURULU
Başkan: Prof. Dr. Metin EKİCİ
Ege Üniversitesi TDAE Müdürü

SEKRETERYA
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Uzman Kenan DOĞAN
Arş. Gör. Umut ÜREN
Arş. Gör. Ali BALCI

egetdkk.org
egetdkk@gmail.com
tdae.ege.edu.tr

III. ULUSLARARASI
TÜRK
DÜNYASI
KÜLTÜR KONGRESİ
"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

Ege Ünversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi
Dede Korkut ve Türk Dünyası
19-23 Ekim 2015
Çeşme, İZMİR-TÜRKİYE

BİLDİRİLER KİTABI
Cilt 3

Editörler

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Arş. Gör. Umut ÜREN Arş. Gör. Ali BALCI Arş. Gör. Şima DOĞAN Arş. Gör. Gökçe EMEÇ

İngilizce Editörler

Arş. Gör. Mustafa DUMAN Arş. Gör. Seçil ÖRAZ BEŞİKÇİ

Kapak Tasarımı, Dizgi, Mizanpaj ve Ağ sayfası

Arş. Gör. Umut ÜREN Arş. Gör. Ali BALCI Arş. Gör. Şima DOĞAN Arş. Gör. Gökçe EMEÇ

Baskı
Ege Ünversitesi Matbaası
ARALIK-2016
İZMİR

ISBN
Tk. No: 978-605-338-190-7
C. No: 978-605-338-193-8

İletişim
Tel: (0232) 311 10 10 - 2096/2958
Faks: (0232) 342 74 96
tdaeweb@gmail.com
tdae.ege.edu.tr
egetdkk.org
Ege Ünversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 35100 - Bornova-İzmir

III. ULUSLARARASI
TÜRK
DÜNYASI
KÜLTÜR KONGRESİ
"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

DÜZENLEME KURULU

Başkan
Prof. Dr. Metin EKİCİ
EÜ TDAE Müdürü

Üyeler

Prof. Dr. Ali EROL
EÜ TDAE Türk Dünyası Edebiyatları ABD Başkanı

Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN
EÜ TDAE Türk Dünyası SES ABD Başkanı

Prof. Dr. Alimcan İNAYET
EÜ TDAE Türk Halk Bilimi ABD

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
EÜ TDAE Türk Dili ve Lehçeleri ABD

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
Türk Dil Kurumu Üyesi

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK
Türk Dil Kurumu Üyesi

BİLİMSEL DEĞERLENDİRME KURULU

Prof. Dr. Metin EKİCİ *(Başkan)*

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ *(TDK)*

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK *(TDK)*

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN *(EÜ TDAE)*

Prof. Dr. Ali EROL *(EÜ TDAE)*

Prof. Dr. Alimcan İNAYET *(EÜ TDAE)*

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI *(EÜ TDAE)*

Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN *(EÜ TDAE)*

Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN *(EÜ TDAE)*

Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Rüçhan BUBUR *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞEN *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Ferah TÜRKER *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Rabia UÇKUN *(EÜ TDAE)*

Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÜSTÜN *(EÜ TDAE)*

III. ULUSLARARASI
TÜRK
DÜNYASI
KÜLTÜR KONGRESİ
"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN *(E. Gazi Ünv.)*
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN *(Necmettin Erbakan Ünv.)*
Prof. Dr. Ali ÇELİK *(Karadeniz Teknik Ünv. E.)*
Prof. Dr. Ali DUYMAZ *(Balıkesir Ünv.)*
Prof. Dr. Ali YAKICI *(Gazi Ünv.)*
Prof. Dr. Aynur KOÇAK *(Yıldız Teknik Ünv.)*
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY *(Ege Ünv.)*
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN *(Atatürk Ünv.)*
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM *(Hacettepe Ünv. E.)*
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK *(Fırat Ünv.)*
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY *(Ege Ünv.)*
Prof. Dr. İsmet ÇETİN *(Gazi Ünv.)*
Prof. Dr. Mertol TULUM *(İstanbul Ünv. E)*
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN *(Pamukkale Ünv.)*
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN *(Gazi Ünv.)*
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU *(Hacettepe Ünv.)*
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ *(Ankara Ünv.)*
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU *(Selçuk Ünv. E)*
Prof. Dr. Umay GÜNAY *(Girne Amerikan Ünv.)*
Prof. Dr. Yunus BALCI *(Pamukkale Ünv.)*
Prof. Dr. Ali YILDIRIM *(Fırat Ünv.)*
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI *(Kahramanmaraş Sütçü İmam Ünv.)*
Prof. Dr. Erdoğan BOZ *(Osmangazi Ünv.)*
Prof. Dr. Ali AKAR *(Muğla Sıtkı Koçman Ünv.)*
Doç. Dr. Turgut TOK *(Pamukkale Ünv.)*
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR *(Pamukkale Ünv.)*
Doç. Dr. Özgür AY *(Uşak Ünv.)*
Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK *(Marmara Ünv.)*

ŞEREF KURULU

Prof. Dr. Candeğer YILMAZ
Ege Ünversitesi Rektörü
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
TDAE Kurucu Müdürü
Prof. Dr. Derya ÖRS
Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN
Türk Dil Kurumu Başkanı
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Hayati DEVELİ
Yunus Emre Enstitüsü Müdürü
İbrahim KARAOSMANOĞLU
Türk Dünyası Belediyeler Birliği Başkanı
Düsen KASAİNOV
TÜRKSOY Genel Sekreteri
Dr. Serdar ÇAM
TİKA Başkanı
Dr. Fırat YALDIZ
Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı İzmir Koordinatörü
Ramil HASANOV
Türk Keneşi Genel Sekreteri
Prof. Dr. Darhan KIDIRALİ
Türk Akademisi Başkanı

III. ULUSLARARASI

TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR KONGRESİ

"DEDE KORKUT ve TÜRK DÜNYASI"

SEKRETERYA

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Uzm. Kenan DOĞAN
Arş. Gör. Umut ÜREN
Arş. Gör. Ali BALCI

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Pirali ALİYEV (Azerbaycan)
Prof. Dr. Seit KASKABASOV (Kazakistan)
Prof. Dr. Tarlan GULİYEV (Azerbaycan)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ünv.)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ünv.)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli Öğr. Üyesi)
Doç. Dr. Yunus BALCI (Pamukkale Ünv.)
Doç. Dr. Selami FEDAKÂR (Ege Ünv.)
Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Rüçhan BUBUR (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Ferah TÜRKER (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Rabia UÇKUN (Ege Ünv.)

Prof. Dr. Mihail DOBROVİTS (Macarsitan)
Prof. Dr. Cabbar İŞANKUL (Özbekistan)
Prof. Dr. Zhanat A. AİMUKHAMBET (Kazakistan)
Prof. Dr. Ali EROL (Ege Ünv.)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET (Ege Ünv.)
Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Ege Ünv.)
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Ege Ünv.)
Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Atıf AKGÜN (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞEN (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Aygül UÇAR (Ege Ünv.)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÜSTÜN (Ege Ünv.)

DESTEKLEYENLER

Kamu Kuruluşları

Özel Kurumlar

İÇİNDEKİLER

YALDIZ, Fırat	Dede Korkut ve Göç	1487-1498
YARDIMCI, Mehmet	Dede Korkut'taki Halk Kültürü Değerlerinin Zile ve Zile'nin Bacul, İğdir, Alayurt, Salur, Ağcakeçili, Gibi Türkmen Köylerindeki Canlı İzleri	1499-1506
YILDIRIM, Ali	Dede Korkut Hikâyelerinde Sayı Sembolizmi Bağlamında Üçlü Aşamalar	1507-1514
YILDIZ, Naciye	Gorkut'ın Gabrı Kazılgı Boyu (Türkmen) Esasında Dede Korkut'ta Toy	1515-1529
YILMAZ, İsmail	Ortaöğretim Öğrencilerinin Dede Korkut Hikâyeleri Algısı Üzerine Bir İnceleme	1531-1545
YOLCU, Mehmet Ali	İnancın Meşrulaştırılması Bağlamında Dede Korkut'ta Kültürel Geçiş	1547-1552
YURTKULU, YILMAZ Emel - Nükte Sevim DERDİÇOK	Güncel Sanat/ Tasarım Üretiminde Bir Kaynak Önerisi: Dede Korkut	1553-1564
YÜCEL ÇETİN, Ayşe	Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi	1565-1574
ZAHİDOĞLU, Vahid Adil	Dede Korkut Kitabı'nda Tipik Bir İstinsah Hatası Üzerine	1575-1587
ZANET, Todur	"Dokuzuncu Tümen" Gagauz Teatru Oyununda Dede Korkut	1589-1595
ZHAO, Liu	Dede Korkut'un Çince Tercümesi Üzerine	1597-1602
KAPANIŞ BİLDİRİSİ	Prof. Dr. Metin EKİCİ	1603-1608
FOTOĞRAF ALBÜMÜ	.....	1609-1631
KONGRE KATILIMCI LİSTESİ	.....	1633-1640

İnancın Meşrulaştırılması Bağlamında Dede Korkut'ta Kültürel Geçiş*

Cultural Transition in Dede Korkut Within The Context of Legitimising Belief

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU**

Özet

Dede Korkut anlatmalarında Müslümanlaşmış Oğuz toplumunun yeni inanç dairesine eski inançlarını nasıl taşıdığı, bunları taşırken aynı zamanda bunları nasıl meşrulaştırdığı tartışılmıştır. Örneğin ağaç kültüne bağlı inançlar, ağaca yapılan soylamalarda İslami söylem kullanılarak meşrulaştırılmak istenmiş ve bunda da başarılı olunmuştur. Ancak bazı noktalarda meşrulaştırmanın gerçekleşemediği de görülmektedir. Dede Korkut tarafından "…yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür, içürür, ağırlar, azizler, gönderür" denilerek Ayşe ve Fatma soyuna bağlanan ivün tayağı kadın, İslam'ın kadın ve namusla ilgili algılarda neden olduğu değişimle birlikte meşruluğunu yitirmiştir. Eski Türklerdeki kocası evde yokken yazıdan gelen konuğu -ki bu genellikle erkektir- evinde ağırlayan kadınla ilgili algı, İslami dönemde Dede Korkut tarafından Ayşe ve Fatma soyuna bağlanarak yeni inanç dairesi içinde meşrulaştırılmak istenmiş, fakat toplumsal ve ekonomik hayatın gereği adına yüklenen bu özellik, zamana yenik düşerek bir tabuya dönüşmüştür. Çalışmada buna benzer kültürel geçişler, inanç perspektifi açısından ele alınmıştır.
Anahtar kelimeler: *Dede Korkut, inanç, kült, meşrulaştırma, kültürel geçiş*

Abstract

We will discuss how the Islamized Oghuz community had transferred their old beliefs into their new belief circle, and on the other hand, how they had legitimised while transfering these, in Dede Korkut's narratives. For example, beliefs which were associated with tree cult were asked to have been legitimised by using Islamic discourse in glorifications to tree, and herein this was successed, as well. However, it is seen that, legitimizing could not be come true in some points. Woman, "pillar of the home", whom was associated to lineage of Aisha and Fatimah, lost her legitimacy together with change which was caused by it in percepti-

* Bu bildiri EÜ Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası" (19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir) adlı kongrede sunulmuştur.

** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ons with regard to woman and pudicity in Islam, by having said "If a guest from plain or wild came home and if man was not at home, at that moment, the woman would let the guest eat, drink, host (entertain), cherish, send off" by Dede Korkut. In the Old Turks, the perception with regard to the wife who hosted the guest from the plain&wild at home -who he was man in general- when his husband was not at home, was asked to have been legitimised by Dede Korkut in Islamic period within the circle of new belief, by associating to the lineage of Aisha and Fatimah, but this feature to which was attibuted behalf due social and economical life turned into taboo, falling a prey to time. In the study, we addressed transitions like this in terms of belief perspective.
Keywords: *Dede Korkut, beliefs, cult, legitimation, cultural transition*

Dede Korkut boylarında, İslam dininden çok önceki çağların izlerini taşıyan birçok veri yer almaktadır. Evlenme, ölüm, yas, ölü aşı, ad verme, ant ve başka benzer âdet ve törenlerde bunlar apaçık görülmektedir. Bazı araştırmacılar, anlatmalarda İslam etkisinin yüzeyde kaldığı yönünde görüş belirtseler de bu düşünceye itiraz eden araştırmacılar da vardır. Bu konuda Barthold, İslam etkisinin yüzeyde kaldığı ve bunun bir "cilâdan ibaret olduğu" yolunda görüş bildirmiştir. Fuat Köprülü de "bu eserde haricî bir cilâ mahiyetinde olan İslâm kültürü tabakası, onun hakiki ideolojisini ve paganizm bakiyelerini lâyıkıyla örtememektedir" diyerek bu görüşe katılmaktadır. Abdülkadir İnan da Müslümanlığın bu anlatmalarda yüzeyde kaldığı düşüncesindedir. Ona göre Oğuz beylerinin arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmaları, adı görklü Muhammed'e salavat getirmeleri ve mushafa yemin etmeleri, eski Türk geleneklerini ve anlayışını koruyan Dede Korkut Oğuzlarının gündelik hayatında önemsiz hadiselerdir **(Gökyay 2007: 987)**.

Bu görüşlere karşılık, E. Rossi, kitapta İslamiyet'in yer yer yüksek bir seviyeye eriştiğini ileri sürmektedir. Rossi, Dede Korkut Kitabı'nda geçen "Nuh'un eşeği, Yeşil donlu Hızır, Musa Kelim'in asası, Âdem'in cennetten kovulması, Nemrut ve Firavun" konularını ele almıştır. Şükrü Elçin de Dede Korkut'ta Allah ve onun sıfatlarına, Azrail ile Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, Hızır gibi peygamberlerle Nemrud'a değinmekte olduğuna ve Kelime-i Şehadet, abdest, namaz gibi başka unsurlara da işaret etmektedir. Orhan Şaik Gökyay da İslam'ın bu anlatmalarda yüzeyde kalmadığını, şarap içen kahramanların ve at eti yenilmesinin İslam'ın yüzeysel etkisine yorulmaması gerektiğini savunmuştur **(Gökyay 2007: 988)**.

Bayat'a göre **(Bayat 2016: 135-136)**, Dede Korkut Kitabı konar-göçer Türk ideolojisinin bütün yönlerini koruyan bir metinde olması gerektiği gibi kültürel zıtlıklarla hayvan besleyen Oğuzlar ile kale duvarlarıyla sınırlanmış şehirlerde yaşayan kâfirler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Doğaldır ki yerleşik çiftçi bilinci ve şehir kültürü uzun ömürlü olduğundan ve Türk konar-göçerliği bir sistem olarak ortadan kalktığından Dede Korkut Kitabı bugünün ilmi değerlerine göre çok değerlidir. Dede Korkut Kitabı'nda konar-göçer bilinci İslam uygarlığıyla sentezlenmiştir. Dede Korkut Oğuznameleri, bazı motifleri bir tarafa bırakılırsa, İslam dinini Oğuzlar arasında tebliğ etmek amacıyla söylenmemiştir. Dede Korkut Kitabı'nda İslami değerlerin varlığı, İslami

motiflerin ve deyimlerin çokluğu hiç de boyları belli bir amaca yönelik, icra ortamında söylendiği kanaatini doğurmaz. Peygamber'in hatırlanması, Hızır'ın yardıma koşması, alpların kiliseleri yıkıp yerine mescit yapmaları, abdest alıp namaz kılmaları, Kuran'ın bazı surelerinin tercümesi vb. hususlar, Oğuznamelerin İslami bir destan olduğunu kanıtlamaz.

Bulgu ve Yorumlar

Eski inanç dairesinden İslam dinine yeni geçen bir toplumda ortaya çıktığı bilinen Dede Korkut anlatmalarında eski inançların yeni dinin buyrukları ve anlayışı içinde meşrulaştırma çabaları dikkat çekmektedir. Bu noktada metinde su kültüyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz bazı ifadeler görülmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndan anlaşılacağı üzere Oğuzların çocuğu olmayan kadınların kuru çaylara "sücü" döktüklerinden yani su kültüyle ilişkili saçı kurbanı yaptıkları görülmektedir. Örneğin Boğaç anlatmasında "kuru kuru çaylara sücü saldum" ifadesinde geçen "sücü"nün şarap olduğu hem İnan hem de Gökyay tarafından dile getirilmiştir. Bu ifadenin hemen öncesinde "kara tonlu dervişlere nezirler verdim" cümlesinde geçen "nezir" kavramı İslami bir terimdir. Dede Korkut ozanı, her iki ifadeyi de yan yana getirerek bağdaştırma yapmış ve böylece saçı kurbanını meşrulaştırma gayretine girmiş olduğu söylenebilir.

Dede Korkut'taki ikinci boyda Salur Kazan evini aramaya çıktığında su ile karşılaşır ve suya soylama yapar:

"Çağnam çağnam kayalardan çıkan su
Ağaç gemileri oynadan su
Haşan ile Hüseyinün hasreti su
Bağ ve bostanun zineti su
Ayşe ile Fatmanun nigâhı su" **(Ergin 2004: 101)**.

ifadelerinde suyu kutsamanın bir yolu olarak İslami kavram ve kişilerin kullanıldığını görmekteyiz. Hasan, Hüseyin, Ayşe ve Fatma İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu kişilerin bağdaştırma yoluyla suyla ilişkilendirilmesi, su kültüne bağlı eski inançlara yeni bir meşruiyet alanı açma çabası olarak değerlendirilebilir. Abdulla'ya göre **(Abdulla 2012: 325)**, ırmak-su kavramı gizli ve kutsal anlamıyla ilgi çekmektedir. Su, akan, değişen, durgunluktan harekete (kaostan kozmosa) geçişi sağlayan bir süreçtir. Diğer destanlarla bu arketip etrafında yapılabilecek karşılaştırmalar çok ilgi çekici ve verimli olabilir. Böylece dağ, ırmak ve ağaç ile onlarla yüz yüze olan insan, kadim destanların konu katmanlarına sağlam biçimde girmiş motifler gibidir.

Yine bu soylamanın hemen öncesinde "Su Hak dizarın görmüştür" cümlesi **(Ergin 2004: 101**) dikkat çekmektedir. Buna benzer bir söz, Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesi'nde, Hacı Bektaş'ın halifelerinden Kolu Açık Hacım Sultan'ın kerametleri anlatılırken geçmektedir **(Gökyay 2007: 994)**. Bu bağlamda tasavvufta da yer bulan "hak dizarı görmüş" su, aslında suya yüklenen kutsallığın adapte edilmiş ve İslami forma dönüş-

müş şeklinden ibarettir. Dede Korkut ozanı, suyu kutsallaştıran soylamadan hemen sonra "su kaçan haber verse gerek?" diyerek de "kutsal su" ile çelişkili bir ifade kullanmıştır. Burada su kültüyle ilişkili eski inançları küçümser tarzda bir öteleme söz konusudur.

Eski inanç dairesine bağlı ağaç kültünün izleri, Dede Korkut Kitabı'nda hayli belirgindir. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatmada Basat Tepegöz'e "Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan" demektedir **(Ergin 2004: 214)**. Bu, Türklerin bir ağaçtan türedikleri hakkında bir mitin, belki de totemizmin bir kalıntısıdır. Şamanların ateş ruhuna duasında "ey melikem, ey anam ateş! Sen Hangay ve Gur Hatu Han dağlarının tepesinde biten akkavak ağacından yaratılmışsın. Gök yerden ayrıldığı vakit doğmuşsun. Sen atamız Ötüken karnımdan çıkmışsın. Tanrılar padişahı tarafından halk olunmuşsun. Anam ateş! Senin baban sert çelik, anan kaymak taşı ve cedd-i âlâların akkavak ağacıdır" şeklinde ifadeler geçmektedir **(Gökyay 2007: 1015)**. Dede Korkut anlatmalarında ağaçla ilgili soylamalar, şamanların kayın ağacına söyledikleri duaları anımsatmaktadır. Diğer yandan anlatmaların sonunda "kaba ağacın kesilmesün" ifadesi adeta yaşam ile ağaç arasında ilgi kurulmuş bir mantığın dile getirilmiş şekli gibidir. İkinci anlatmada Uruz Bey'in kafirler tarafından asılacağı sırada ağaca yaptığı soylama şöyledir:

"Ağaç ağaç derisem sana erilenme ağaç
Mekke ile Medinenün kapusu ağaç
Musa Kelimün asası ağaç
Büyük büyük sularun köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Şah-ı Merdan Alinün düldülünün eyeri ağaç
Zülfikarun kınıyla kabzası ağaç
Şah Hasanla Hüseyinün beşiği ağaç
Eger erdür, eger avratdur korhusu ağaç
Başun ala bakar olsam başsuz ağaç
Dibün ala bakar olsam dipsüz ağaç
Meni sana asarlar götürmegil ağaç…" **(Ergin 2004: 108-109)**.

Bu soylamada "Başun ala bakar olsam başsuz ağaç / Dibün ala bakar olsam dipsüz ağaç" ifadeleri mitolojik dünya ağacı tasvirine benzerdir. Öte yandan ağacın özellikleri sayılırken yine İslami kavram ve kişi isimleri kullanılarak ağaçla ilgili mitolojik tasarımın yeni inanç dairesine adapte edilmek istendiği, ağacın kutsallığının bu yolla sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ağacın ululanmasıyla bir başka anlatmadaki "yonma ağaç tanrılı" kâfirlerin yerilmesi arasında bir çelişki söz konusudur. Daha doğrusu eski inançlarla yeni dinin sentezlenme çabalarında kısmi çatışma olgusu göze çarpmaktadır. Dede Korkut ozanı sanıyoruz ki kültürel belleğine ait bakış açısını bastırmakta zorlanmıştır.

Yukarıda örnekleriyle açıklamaya çalıştığımız "meşrulaştırma" gayretine rağmen bazen adaptasyonun gerçekleşemediği de görülmektedir. Örneğin, mukaddime bölümünde Dede Korkut tarafından "…yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür, içürür, ağırlar, azizler, gönderür" **(Ergin 2004: 76)** denilerek Ayşe ve Fatma soyuna bağlanan "ivün tayağı" kadın, İslam'ın kadın ve namusla ilgili algılarda neden olduğu değişimle birlikte meşruluğunu yitirmiştir. Eski Türklerdeki kocası evde yokken yazıdan gelen konuğu -ki bu genellikle erkektir- evinde ağırlayan kadınla ilgili algı, İslami dönemde Dede Korkut tarafından Ayşe ve Fatma soyuna bağlanarak yeni inanç dairesi içinde meşrulaştırılmak istenmiş, fakat toplumsal ve ekonomik hayatın gereği adına yüklenen bu özellik, zamana yenik düşerek bir tabuya dönüşmüştür.

Dede Korkut anlatmalarında bazen kültürel geçişte meşrulaştırmanın aksi olarak ötelemeden ve reddetmeden de söz edebiliriz. Eski inançların bazılarının "kâfire atfetme" ve "alaya alma" yoluyla ötelendiği ve bu yolla reddedildiği göze çarpmaktadır. 11. Anlatmada Kazan Bey tutsak olup bir kuyuya atıldığında kâfir beyinin karısına onun söyledikleri dikkat çekicidir. Anlatmadaki bu kısım şöyledir:

"… Kazan Beg nedür halun? Dirlügün yer altındamı hoşdur, yohsa yer yüzündemi hoşdur? Hem şimdi ne yersin, ne içersin ve neye binersin? dedi. Kazan aydur: Ölülerüne aş verdügün vakit ellerinden aluram, hem ölülerinüzün yorgasına binerem, kâhillerin yederem, dedi. Tekür avratı aydur: Dinün içün Kazan Beg, yedi yaşında bir kızcuğazum ölmişdür, kerem eyle ana binme, dedi. Kazan Aydur: Ölülerinüzde andan yorga yokdur, hep ana binerem, dedi. Avrat aydur: Vay senün elünden ne yeryüzünde dirimüz ve ne yer altında ölümüz kurtulurmuş, dedi. Geldi teküre aydur: Kerem eyle, ol Tatarı kuyudan çıkar, kızcuğazun belini üzer. Yer altında kızcuğazuma binerimiş. Kalan ölülerimüzü cem ederimiş. Hem ölülerimüz içün verdügümüz aşı ellerinden çeküp alup yerimiş. Anun elinden ne ölümüz, ne dirimüz kurtulurmuş. Dinün aşkına ol eri kuyudan çıkar, dedi." **(Ergin 2004: 235)**.

Burada bahsedilen ölü aşı, ölüler ve yeraltı dünyasıyla ilgili ayrıntılar vb. uygulamalar, eski Türk inançlarında yer alan hususlardır. Hatta Kazan'ın buradaki betimlenmesi, Şamanizm'deki yer altı dünyasının sahibi Erlik'i andırır. Dede Korkut anlatmalarının başka yerlerinde ölü için yapılan at kurbanından söz edilmektedir. Ozan, bunları kâfir inancı gibi göstererek Kazan'a bunlarla alay ettirmekte ve böylece eski inançlar küçümsenerek ötelenmeye çalışılmaktadır. Buna benzer bir hususa, Karaçuk Çoban'la kâfir beyi arasında geçen konuşmada temas edilmiştir. Salur Kazan'la beraber kâfirlerin karşısına çıkan Karaçuk Çoban, "mere kâfir, Kazan'ın anası ihtiyarlamıştır, oğul vermez; döl almak istersen kara gözlü kızın varsa götür, Kazan'a ver!" demiştir **(Ergin 2004: 111-112)**. Burada arkaik "döl alma" töresini bilen ozan, bunu kâfire atfetmektedir. Bu noktada eskiye ait inanç ögeleriyle yeni din anlayışının gerilimi görülmektedir. Bu bağlamda Dede Korkut ozanı eskiyle yeninin çatışmasında seçimini yeniden tarafa kullanmıştır.

Sonuç

Dede Korkut Kitabı, Oğuzların hayatını, özellikle yerleşik düzene geçmiş çeşitli uluslarla kahramanca savaşlarını anlatır. Dede Korkut anlatmalarının katmanları göz önüne alındığında Türklerin eski inançlarının bu anlatmalara yansımış olduğu aşikârdır. Yeni inanç dairesi olarak İslam dinine ve kültürüne adapte olmaya başlayan Oğuzlar, bu yeni inanç dairesine özgü kavramlarla karşılaşmışlar ve böylece bunlar Dede Korkut Kitabı'nda yer bulmuştur. Eskiye ait inançlar silinmemiş ve bunlar Dede Korkut ozanının diliyle yeni dinin kavramlarıyla sentezlenmiş, kimi zaman bu adaptasyon başarılmış, kimi zaman da başarıya ulaşılamamıştır. Hatta ötelemek ve reddetmek istediği, kâfirlere atfettiği ve Kazan'ın ağzından alaya aldığı ölü aşı geleneği günümüzde de devam etmektedir. Dede Korkut ozanının bu tavrı bilinçli mi seçtiği, yoksa kültürel kodlardan gelen algı ve kavrayışı mı yansıttığı bilinememektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLA Kemal (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, Aktaran: Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT Fuzuli (2016). *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERGİN Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÖKYAY Orhan Şaik (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.